ΤΟ ΓΝΗΣΙΟ ΧΑΡΑΚΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

το
γνήσιο
χαρακτικό
έργο

ΤΟ ΓΝΗΣΙΟ ΧΑΡΑΚΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

Επιμελητήριο Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος

Στη μεγάλη πορεία της Ιστορίας της Τέχνης η Χαρακτική απλώνεται σε έναν ευρύτατο χώρο, συμβαδίζοντας με την τυπωμένη εικόνα. *Χαράγματα σε σπήλαια, σε πέτρες*, σε κόκκαλα βρίσκουμε από την παλαιολιθική εποχή.

Χαρακτικό έργο όμως λέγεται κάθε τυπωμένη εικόνα που έχει πρώτα χαραχτεί στο ξύλο, στο μέταλλο, στην πέτρα ή σε οποιαδήποτε άλλη επιφάνεια. Σημαντικοί καλλιτέχνες γοητευμένοι από τη δύναμη και την πολυμορφία της εκφράζονται με τη Χαρακτική, ενώ ταυτόχρονα δίνεται η ευκαιρία στο έργο τους να κυκλοφορήσει πλατύτερα στον κόσμο. Η έκρηξη της τεχνολογίας, σε σχέση με τις μεθόδους εκτύπωσης, βασικό χαρακτηριστικό της εποχής μας, έχει δημιουργήσει πολλές αμφιβολίες, συζητήσεις και απορίες πάνω στη γνησιότητα του Χαρακτικού έργου.

Με αυτή τη μικρή έκδοση η Εφορία Χαρακτικής του Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος περιγράφοντας με συντομία τις τέσσερις βασικές μεθόδους χάραξης και εκτύπωσης, την *Ξυλογραφία*, τη *Χαλκογραφία*, τη *Λιθογραφία*, τη *Μεταξοτυπία* και τις σύγχρονες *Μικτές Τεχνικές*, φιλοδοξεί να βοηθήσει το κοινό, να ευαισθητοποιήσει τους φιλότεχνους και τους συλλέκτες και να τους προστατέψει από τα πλαστά και τα αντίγραφα, τις reproductions, που δεν έχουν καμιά καλλιτεχνική ή συλλεκτική αξία.

Η Ξυλογραφία

Η παλαιότερη μέθοδος τυπώματος είναι η Ξυλογραφία. Η χάραξη στο ξύλο είναι χάραξη ανάγλυφη, ανήκει στην *ανάγλυφη φόρμα εκτύπωσης*.

Η πρώτη τυπωμένη εικόνα σε χαρτί χρονολογείται στην Κίνα το 868 μ.Χ. Γρήγορα η τέχνη αυτή πέρασε μέσω των Κορεατών στην Ιαπωνία όπου γνώρισε μεγάλη άνθηση. Στην Ευρώπη οι πρώτοι μύλοι χαρτιού κατασκευάζονται στο τέλος του 14ου αιώνα και τότε γίνονται και οι πρώτες ξυλογραφίες. Αργότερα με την προσθήκη κειμένων που είναι και αυτά χαραγμένα μαζί με την εικόνα, οι ξυλογραφίες γίνονται οι προάγγελοι του τυπωμένου με κινητά στοιχεία βιβλίου. Στην Ελλάδα κάνει την εμφάνισή της στα τέλη του 18ου αιώνα και το 1843 αρχίζει να διδάσκεται στο Πολυτεχνικό Σχολείο ή Σχολή των Τεχνών όπως λεγόταν τότε η Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών.

Σε μια ξύλινη πλάκα ροκανισμένη για να είναι επίπεδη και λεία ο καλλιτέχνης σχεδιάζει με σινική μελάνη το σχέδιό του. Με τα ειδικά μαχαιράκια και τις γούζες της ξυλογραφίας χαράζοντας αφαιρεί ότι δεν πρέπει να τυπωθεί και αφήνει ανέπαφα αυτά που θέλει να φανούν. Με κύλινδρο απλώνει τυπογραφικό μελάνι στην επιφάνεια του ξύλου ώστε να μελανωθεί ότι εξέχει. Επάνω στη μελανωμένη επιφάνεια τοποθετεί το ειδικό χειροποίητο γιαπωνέζικο χαρτί. Στη συνέχεια τρίβει με προσοχή την πίσω επιφάνεια του χαρτιού με τον τρίφτη (burnissoir), ή τυπώνει στο πιεστήριο. Παίρνει έτσι το αποτύπωμα του χαραγμένου ξύλου. Εκείνο που σχεδιάζεται και χαράζεται επάνω στην πλάκα τυπώνεται αντίστροφα στο χαρτί.

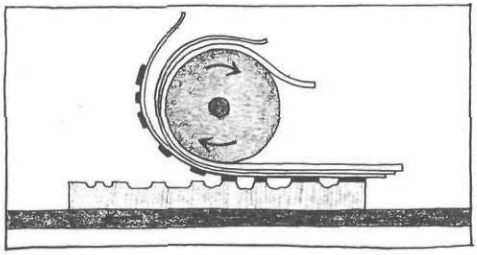

Σχηματική παράσταση της ανάγλυφης εκτύπωσης

Δυο είναι οι βασικές τεχνικές της Ξυλογραφίας: η χάραξη σε *πλάγιο ξύλο*, όπου οι πλάκες του ξύλου είναι κομμένες σύμφωνα με την φορά που έχουν οι ίνες του και η χάραξη σε *όρθιο ξύλο* όπου οι πλάκες προέρχονται από το εγκάρσιο κόψιμο του κορμού των δέντρων. Η πλάκα από όρθιο ξύλο είναι πολύ σκληρή, χαράζεται με το καλέμι, την ονγκλέτα και η χάραξη μπορεί να γίνει εξαιρετικά λεπτή.

Στην έγχρωμη ξυλογραφία απαιτούνται τόσες ξύλινες επιφάνειες όσες για να αποδοθούν τα χρώματα του έργου. Ένα είδος έγχρωμης ξυλογραφίας είναι το camaïeu όπου δυο, το πολύ τρεις πλάκες τυπώνονται σε τόνους του ίδιου χρώματος.

Σήμερα χρησιμοποιούνται για χάραγμα και άλλα υλικά όπως το linoleum, το plexiglass κ.ά.

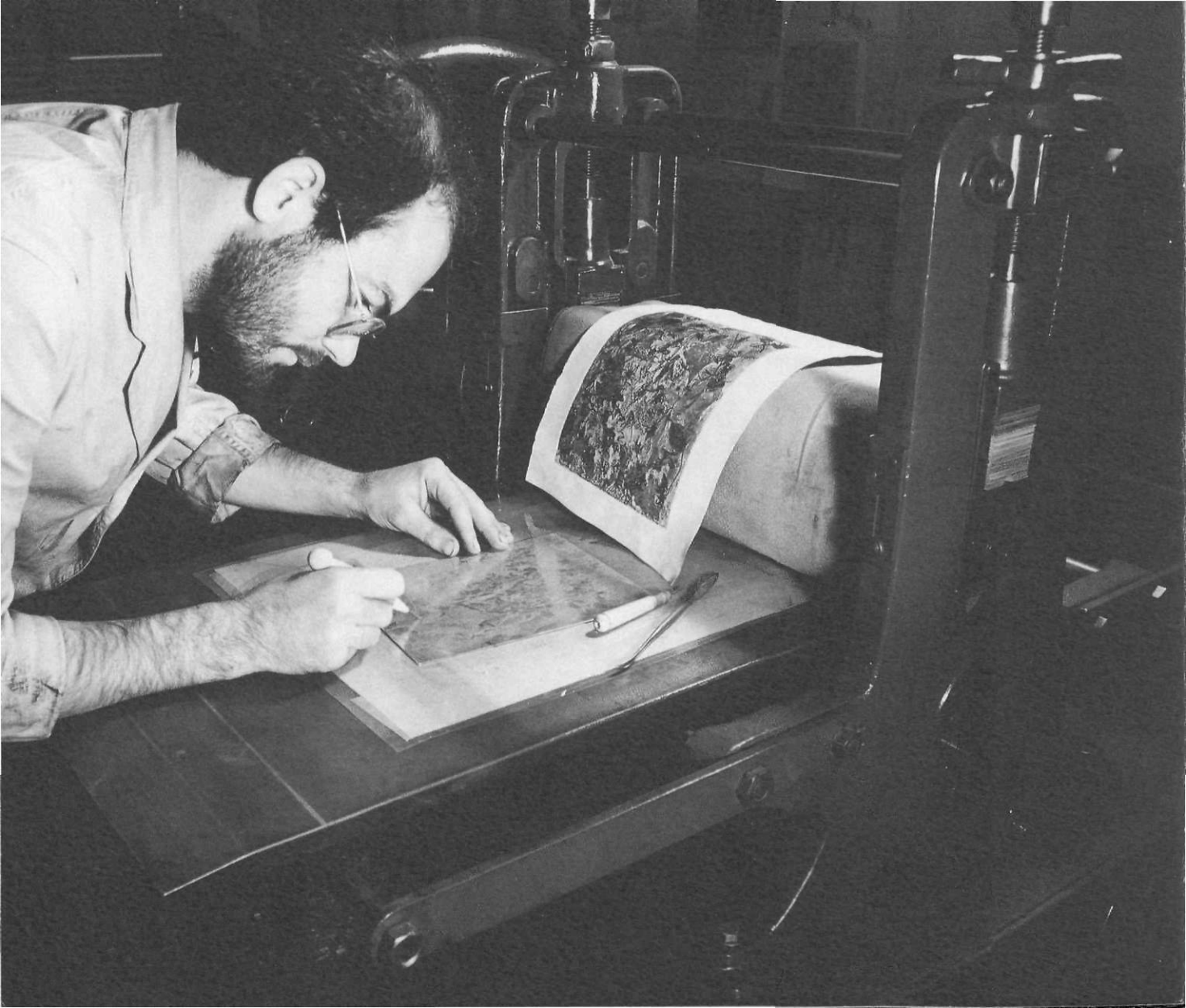

Η Χαλκογραφία

Λίγο νεώτερη από την ξυλογραφία, η Χαλκογραφία είναι η μέθοδος της Χαρακτικής με τα πιο πλούσια αποτελέσματα. Έχει την προϊστορία της σε τεχνικές των χρυσοχόων του Μεσαίωνα, αλλά η πρώτη Χαλκογραφία εντοπίζεται στην Ιταλία το 1452. Αντίθετα από αυτό που γίνεται στην Ξυλογραφία, ο καλλιτέχνης χαράζει τις γραμμές του σχεδίου του πάνω σε μια μεταλλική πλάκα απ' ευθείας ή με χημικό τρόπο, δηλαδή βαθαίνει ότι θέλει να τυπωθεί στο χαρτί. Η Χαλκογραφία ανήκει στη *βαθειά φόρμα εκτύπωσης*. Συνήθως η Χαλκογραφία γίνεται σε πλάκες από χαλκό, τσίγκο ή ατσάλι. Ένας από τους τρόπους χάραξης της Χαλκογραφίας είναι το *eau-forte*, η χάραξη δηλαδή με οξύ. Επάνω στη μεταλλική επιφάνεια, πάχους Ι χιλιοστού περίπου, που είναι καλά γυαλισμένη, περνιέται ένα ειδικό βερνίκι. Αφού στεγνώσει, με τη βοήθεια της πούντας (εργαλείου με μεταλλική μύτη), ο καλλιτέχνης χαράζει το σχέδιό του. Μετά βυθίζει τη χαραγμένη πλάκα σε μια λεκάνη με διάλυμα νιτρικού οξέος και νερού. Το οξύ τρώει όλες τις ακάλυπτες από το βερνίκι γραμμές. Όταν ολοκληρωθεί η οξείδωση, που είναι μια διαδικασία που μπορεί να επαναληφθεί πολλές φορές για την ίδια πλάκα, γιατί όσο βαθύτερη είναι η χάραξη τόσο πιο σκούρο είναι το αποτέλεσμα, η επιφάνεια καθαρίζεται και μελανώνεται. Στη συνέχεια το μελάνι σκουπίζεται καλά για να μείνει μόνο μέσα στις χαραγμένες γραμμές. Τότε η πλάκα μπαίνει στο πιεστήριο και επάνω της τοποθετείται ελαφά νωπό το χαρτί της εκτύπωσης. Με τις τσόχες και την πίεση που ασκεί ο κύλινδρος του πιεστηρίου τυπώνεται μια Χαλκογραφία. Όταν ο χαράκτης χαράξει απ' ευθείας το σχέδιό του πάνω στην μεταλλική επιφάνεια με το καλέμι (burin), εργαλείο τριγωνικής διατομής, τότε έχουμε την τεχνική της Χαλκογραφίας που λέγεται *taille douce* ή *χάραξη με burin*. Άλλες τεχνικές της Χαλκογραφίας είναι η *aquatinta*, η *pointe sèche*, η *manière noire*, το *vernis mou* κ.ά. Μια Χαλκογραφία μπορεί να γίνει με την ανάμιξη πολλών τεχνικών και μπορεί να έχει πολλά χρώματα. Ξεχωρίζει ωστόσο από τις άλλες μεθόδους της Χαρακτικής γιατί το μελάνι εκτύπωσης καθώς έρχεται από το βάθος της χαραγμένης πλάκας κάνει επάνω στην επιφάνεια του χαρτιού ένα λεπτό ανάγλυφο που είναι και η μεγάλη γοητεία του μέσου. Οι άκρες εξάλλου της μεταλλικής πλάκας αφήνουν το αποτύπωμά τους στο χαρτί καδράροντας το έργο.

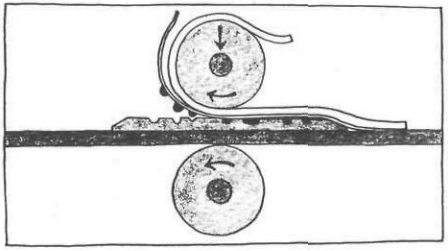

Σχηματική παράσταση της βαθυτυπικής εκτύπωσης

Η Λιθογραφία

Το 1796 στο Μόναχο, ο Τσέχος Alois Senefelder στην προσπάθειά του να τυπώσει με ανέξοδο τρόπο τα θεατρικά του έργα, ανακαλύπτει και εφαρμόζει τη Λιθογραφία.

Είναι μια σπουδαία επινόηση που έμελλε να παίξει τον βασικώτερο ρόλο στην εξέλιξη των Γραφικών Τεχνών στην εποχή μας.

Η Λιθογραφία ανήκει στην *επίπεδη φόρμα εκτύπωσης*. Στη Λιθογραφία δεν υπάρχουν κοίλα ούτε ανάγλυφα. Η εικόνα που θα τυπωθεί, όσο και τα μέρη που αντιστοιχούν στα άσπρα, βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο.

Η αρχή της Λιθογραφίας στηρίζεται στο φυσικό φαινόμενο ότι το λίπος διώχνει το νερό.

Επάνω σε μια ειδική πέτρινη πλάκα από ασβεστόλιθο ύψους 5-10 εκ. που έχει τριφτεί καλά για να είναι επίπεδη, λεία και καθαρή, σχεδιάζεται

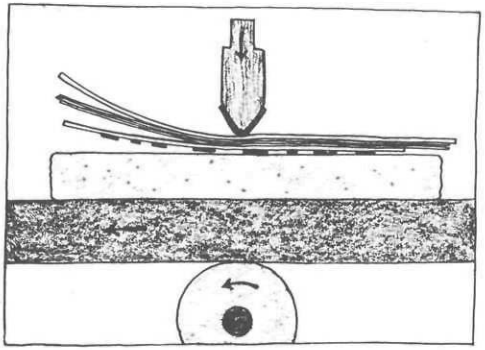

Σχηματική παράσταση της επίπεδης εκτύπωσης

με ειδικό λιπαρό κραγιόνι ή χημική μελάνη αυτό που πρόκειται να τυπωθεί. Το σχέδιο στερεώνεται στην επιφάνεια της πέτρας με διάλυμα αραβικής γόμας και νιτρικού οξέος, η πλάκα βρέχεται και μελανώνεται με κύλινδρο. Το μελάνι εκτυπώσεως πιάνει μόνο εκεί όπου η πλάκα είναι λιπασμένη με το κραγιόνι ή τη χημική, ενώ στα υπόλοιπα σημεία το νερό εμποδίζει το μελάνι να πιάσει.

Τοποθετείται με προσοχή το χαρτί επάνω στη μελανωμένη επιφάνεια και τυπώνεται στο λιθογραφικό πιεστήριο.

Από τα πρώτα χρόνια της Λιθογραφίας χρησιμοποιούνται και φύλλα τσίγκου ή αλουμινίου αντί για τις βαρειές λιθογραφικές πέτρες.

Και στη Λιθογραφία για να γίνει ένα χρωματιστό έργο πρέπει να σχεδιαστούν και να τυπωθούν τόσες πλάκες όσα και τα χρώματα του έργου.

Το χειροκίνητο πιεστήριο που σχεδίασε ο Alois Senefelder αντικαθίσταται ήδη το 1850 από το μηχανοκίνητο πιεστήριο και γύρω στο 1904 εμφανίζονται οι πρώτες μηχανές Offset σε συνδυασμό με την εμφάνιση της φωτογραφίας.

Η μέθοδος εκτύπωσης Offset ανήκει στην επίπεδη φόρμα εκτύπωσης και είναι μια παραγωγική εφαρμογή της λιθογραφικής μεθόδου. Μπορεί ωστόσο να είναι καλλιτεχνική μέθοδος αν ο καλλιτέχνης σχεδιάσει ο ίδιος πάνω στον τσίγκο χωρίς να χρησιμοποιήσει φωτομηχανική αναπαραγωγή.

Η Μεταξοτυπία

Είναι η νεώτερη μέθοδος εκτύπωσης. Ανήκει όπως και η Λιθογραφία στην *επίπεδη φόρμα εκτύπωσης*.

Πρόγονό της έχει το στένσιλ, τη μέθοδο που χρησιμοποιούσαν στην 'Απω Ανατολή και κυρίως στην Ιαπωνία που γνώριζαν το μετάξι, για να τυπώνουν τα υφάσματα.

Η Δύση ενδιαφέρθηκε για τη Μεταξοτυπία στις αρχές του εικοστού αιώνα. Στα χρόνια του μεσοπολέμου αρχίζει να διαδίδεται σε όλες τις χώρες. Κυρίως όμως μετά το 1950 γνωρίζει τη μεγαλύτερη ανάπτυξή της και σήμερα έχει εξαιρετική άνθηση.

Επάνω σε ένα τελάρο που η επιφάνειά του είναι από μεταξωτή γάζα σκεπάζονται τα μέρη που δεν πρέπει να τυπωθούν. Τοποθετείται κατόπιν το χαρτί κάτω από το τελάρο και περνώντας με ειδική σπάτουλα το μελάνι εκτύπωσης με πίεση πάνω στο τελάρο, τα ακάλυπτα μέρη του σχεδίου αφήνουν το μελάνι να περάσει και να τυπωθεί πάνω στο χαρτί.

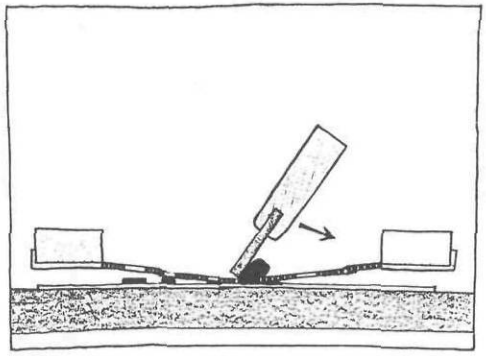

Σχηματική παράσταση της μεταξοτυπικής εκτύπωσης

Τρεις είναι οι βασικές τεχνικές της Μεταξοτυπίας:

Η μέθοδος *στένσιλ:* ο καλλιτέχνης κόβει σε ένα πολύ λεπτό χαρτί τις φόρμες του σχεδίου του και το στερεώνει κάτω από την επιφάνεια του τελάρου ώστε το μελάνι να περάσει εκεί που το χαρτί είναι κομμένο.

Η μέθοδος της *γόμας:* με τη βοήθεια της γόμας ο καλλιτέχνης σχεδιάζει επάνω στην επιφάνεια του τελάρου. Η γόμα κλείνει τους πόρους της γάζας, έτσι ώστε το μελάνι να περάσει από τις ακάλυπτες από τη γόμα περιοχές.

Η μέθοδος *μεταφοράς:* αφού πρώτα το τελάρο περαστεί με ένα φωτοευαίσθητο μίγμα, ο καλλιτέχνης τοποθετεί επάνω σε αυτό ζελατίνες ή films στα οποία έχει σχεδιάσει και φωτίζει το τελάρο.

Το φως σκληραίνει τη φωτοευαίσθητη ουσία στα ακάλυπτα λευκά μέρη του σχεδίου ενώ αφήνει ανοιχτούς τους πόρους της γάζας στα σημεία που καλύπτονται από τις σχεδιασμένες ζελατίνες. Ετσι μπορεί το μελάνι να περάσει και να τυπωθεί η εικόνα πάνω στο χαρτί.

Σήμερα το μετάξι στο τελάρο έχει αντικατασταθεί από πολύ λεπτές συνθετικές γάζες.

Οι Μικτές Τεχνικές

Στον εικοστό αιώνα εντυπωσιακή και αξιοσημείωτη είναι η άνθηση της Χαρακτικής.
Νέοι τρόποι αντιμετώπισης των μέσων, νέες τεχνολογικές δυνατότητες και νέα υλικά ανοίγουν δρόμους σε μια Τέχνη που λειτουργεί αυτόνομα με τους δικούς της νόμους και τα δικά της αισθητικά αποτελέσματα.
Οι καλλιτέχνες πειραματίζονται και εφευρίσκουν καινούργιες μεθόδους εκτύπωσης.
Η φωτογραφία ενσωματώνεται στο έργο, τυπώνονται επιφάνειες χωρίς μελάνι με την βοήθεια κομμένων πλακών, γίνονται χαρακτικά τεράστια, τριών διαστάσεων, χρησιμοποιούνται πλάκες πλαστικού, celluloid, plexiglass, χαρτόνια με γύψο, η οξείδωση τρυπά τελείως τα μέταλλα, γίνονται έργα με την παρεμβολή φωτοτυπικού υλικού κ.ά.
Αναμιγνύοντας τις τεχνικές δημιουργούνται καινούργιες δυνατότητες έκφρασης, επινοούνται *Μικτές Τεχνικές*.
Σε καμιά όμως περίπτωση η χρησιμοποίηση διαφορετικών υλικών ή τεχνικών δεν εξουδετερώνουν τη δημιουργική παρεμβολή του καλλιτέχνη.
Είναι απαραίτητο η σύνθεση, το σχέδιο του καλλιτέχνη, να είναι φτιαγμένο από τον ίδιο πάνω στην εκτυπωτική επιφάνεια.

Τα Αντίτυπα

Ο αριθμός των τελικών αντιτύπων ενός χαρακτικού έργου καθορίζεται από τον ίδιο τον καλλιτέχνη.
Σε κάθε αντίτυπο κάτω αριστερά σημειώνεται ο αύξων αριθμός του σε συνδυασμό με τον συνολικό αριθμό των αντιτύπων που τυπώθηκαν.
Αν τα αντίτυπα π.χ. είναι 10, η αρίθμηση γίνεται ως εξής: *1/10, 2/10... 10/10*, ή E.A/1, E.A/2 (αρχικά του Épreuve d' Artiste = δοκίμιο του καλλιτέχνη) ή 1 ETAT, 2 ETAT (ETAT = στάδιο δουλειάς) που είναι τα δοκίμια που τραβήχτηκαν κατά τη διάρκεια της δουλειάς.
Δίπλα στα παραπάνω σημειώνεται η τεχνική του έργου. Κάτω δεξιά μπαίνει η υπογραφή του καλλιτέχνη και η ημερομηνία.
Υπάρχουν όμως καλλιτέχνες που δεν αριθμούν τα αντίτυπά τους.
Αν το έργο έχει τυπωθεί από τον ίδιο τον καλλιτέχνη πρέπει να μπούν τα διακριτικά IMP (αρχικά του impressit = τυπώθηκε).
'Οταν όμως η εκτύπωση του έργου δεν γίνει από τον ίδιο που χάραξε το έργο αλλά από άλλον, η κάποιο εργαστήριο, τότε το αντίτυπο πρέπει να υπογράφεται ή να σφραγίζεται και από τον εκτυπωτή.

Το Γνήσιο Χαρακτικό 'Εργο

Το χαρακτικό έργο είναι μια εικόνα που δημιουργείται ειδικά για αυτό το σκοπό πάνω στην εκτυπωτική επιφάνεια και είναι συνδεδεμένο με το υλικό από όπου βγαίνει γιατί αυτό του δίνει και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του. Βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία του είναι η γνώση της τεχνικής και των δυνατοτήτων της. Το χαρακτικό έργο είναι μια αυτόνομη δημιουργία που μεταφράζει μια ιδέα όπως η Ζωγραφική και η Γλυπτική. Δεν πρέπει να συγχέουμε το πρωτότυπο χαρακτικό έργο το σχεδιασμένο και χαραγμένο από τον ίδιο τον καλλιτέχνη με το ζωγραφικό έργο που αναπαράγεται φωτομηχανικά και τυπώνεται με την μέθοδο της Offset ή της Μεταξοτυπίας. Είναι φανερό ότι αυτές οι αναπαραγωγές, οι reproductions ζωγραφικών έργων όσο τεχνικά τέλειες και να είναι δεν μπορούν να αναγνωριστούν ως πρωτότυπα χαρακτικά έργα. Στην περίπτωση αυτή η αξία τους δεν ξεπερνά την αξία του χαρτιού και της δαπάνης παραγωγής τους. Το 1960 στη Βιέννη το International Congress of Artists, το 1964 στη Γαλλία η Comité Nationale de la Gravure Française, στην Αμερική το Print Counsil of America, το 1969 στην Οστάνδη το International Guild of Lithography πήραν αποφάσεις και δημοσίευσαν κείμενα για να βοηθήσουν το κοινό και τους συλλέκτες. Το 1971, το 1972, το 1982 οι πολιτείες της Καλιφόρνιας, του Ιλλινόϊς και της Ν. Υόρκης πέρασαν νόμους που αφορούσαν το εμπόριο των γνήσιων χαρακτικών. Στα δε δασμολόγια γίνεται αναφορά για τα γνήσια χαρακτικά έργα ενώ οι αναπαραγωγές θεωρούνται χωρίς αξία και μπαίνουν σε άλλη δασμολογική κλάση.

'Ενα χαρακτικό έργο είναι γνήσιο όταν:

Το σχέδιο του καλλιτέχνη έχει γίνει ειδικά γι αυτό το σκοπό πάνω στην επιφάνεια που θα τυπώσει.

Ο καλλιτέχνης έχει μόνος του σχεδιάσει, χαράξει και ετοιμάσει τις επιφάνειες που θα τυπώσει.

Τα αντίτυπα έχουν τυπωθεί από τον ίδιο ή με τη βοήθεια ειδικευμένου τυπωτή κάτω από την δική του επίβλεψη.

Ο καθένας είναι ελεύθερος να υπογράφει τις αφίσες του, τις φωτογραφίες, ή τις αναπαραγωγές των έργων του. 'Ομως η καλλιτεχνική ή η συλλεκτική αξία των παραπάνω είναι ανύπαρκτη. Για αυτό πρέπει το κοινό να είναι πολύ προσεκτικό όταν ζητά να αγοράσει ένα χαρακτικό έργο γιατί κινδυνεύει να παρασυρθεί από μια γνωστή υπογραφή και να αγοράσει μόνον μια καλή reproduction.

Η Χαρακτική με την ομορφιά, την ποικιλία και τις εκφραστικές της δυνατότητες, πλουτίζει με αναρίθμητα στοιχεία την τέχνη έχοντας παράλληλα ένα μεγάλο προνόμιο, τα αντίτυπα. 'Ετσι κυκλοφορεί ευκολώτερα, επικοινωνεί με περισσότερο κόσμο, είναι προσιτή, γι αυτό και πρέπει να προστατεύεται από τυχαίες ή σκόπιμες παρεξηγήσεις.

Το Γνήσιο Χαρακτικό 'Εργο
τυπώθηκε στην Αθήνα τον Ιούνιο του 1988
σε 4.500 αντίτυπα από τον Ι. Πέππα
Οι φωτογραφίες έγιναν από την Μαρία Γκύλη
Κείμενα και καλλιτεχνική επιμέλεια
Λεώνη Βιδάλη

Το Επιμελητήριο Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος ευχαριστεί τους σπουδαστές
και το Εργαστήριο Χαρακτικής της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών της Αθήνας
και όλους όσους βοήθησαν στην πραγματοποίηση αυτής της έκδοσης